

УДК 37(08)

РОЛЬ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ В. П. НАУМЕНКА (1852–1919)

Ірина Албул

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 28, Умань, Україна, 20300*

Розкрито роль і значення Київського університету св. Володимира у формуванні особистості Володимира Павловича Науменка (1852–1919) – просвітителя, педагога, науковця, громадського діяча на зламі XIX–XX ст. Обґрунтовано вплив навчання на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету.

Доведено, що Київський університет св. Володимира, як культурно-просвітницький та інтелектуальний центр значно вплинув на формування просвітницьких ідей Володимира Науменка, що було значною мірою зумовлено лекціями та виступами викладачів – яскравих представників української прогресивної інтелігенції, прихильників та проводирів українського національно-просвітницького руху, а також участю у діяльності студентських просвітницьких товариств.

Наголошено, що університетське життя та спілкування з тогочасними мислителями-співробітниками цього ВНЗ заклали підвалини майбутньої наукової діяльності В. П. Науменка та потреби в захисті українського національного питання.

Ключові слова: Київський університет св. Володимира, Володимир Науменко, просвітництво, громадська діяльність, українське національне питання.

У сучасному динамічно змінюваному світі університет – це передусім вищий навчальний заклад, який є індикатором цивілізованості регіону та держави, значною мірою – показником рівня освіченості особистості. Роль закладів вищої освіти була предметом обговорення у часи минулого та сьогодення. Зокрема, різним аспектам розвитку вищої освіти присвячені праці українських вчених В. Андрущенко, І. Дідика, В. Кременя, Е. Лібанової, М. Ніколаєнка та ін. Історичні відомості щодо Київського університету св. Володимира містить науковий доробок М. Владимирського-Буданова, О. Жмудського, В. Іконникова, А. Конверського, В. Короткого, В. Різуна, В. Ульяновського та ін.

Наша мета – розкрити вплив студентського життя в Університеті Св. Володимира кінця XIX ст. на формування та розвиток особистості Володимира Науменка (1852–1919) – яскравого представника української прогресивної інтелігенції на зламі XIX–XX ст.

Київський університет після Московського, Казанського, Дерптського, Харківського й Петербурзького був шостим у царській Росії. Царизм

намагався зробити цей ВНЗ оплотом монархічних ідей і русифікації неруських народів. Однак Київський університет став справжнім центром науки й осередком визвольного руху в Україні. Значна частина представників української прогресивної інтелігенції другої половини XIX – першої половини XX ст. були саме вихідці з цього навчального закладу.

Київський університет св. Володимира займав окрему сторінку в літописі життя і Володимира Павловича Науменка – вчителя і методиста, редактора і видавця, ученого і політика, просвітителя й активного громадського діяча.

У 1868 р., коли Володимиру щойно виповнилося 16 років, він вступив вільним слухачем до Університету Св. Володимира. Через рік його було зараховано до складу студентів слов'яно-російського відділення історико-філологічного факультету.

Київський університет виконував роль культурно-просвітницького та інтелектуального центру. У його стінах працювали відомі у своїй галузі фахівці: викладачами історії філософії і педагогіки були С. Гогоцький і А. Козлов; грецьку мову викладали Ф. Міщенко і В. Аландський, латинську – І. Цветаєв; О. Котляревський викладав слов'янську філологію, а І. Хрущов та І. Жданов – історію російської мови та словесності; викладачем всесвітньої літератури був М. Дашкевич, всесвітньої історії – М. Драгоманов, Ф. Фортинський та І. Лучицький, російської історії – В. Антонович та І. Іконников, церковної історії – Ф. Терповський, теорії та історії мистецтв – П. Павлов [5, с. 4].

Значний вплив на формування особистості В. Науменка мали лекції та виступи викладачів – яскравих представників української прогресивної інтелігенції, прихильників та проводирів українського національно-просвітницького руху, зокрема, таких членів Київської громади: В. Антоновича, М. Драгоманова, І. Лучицького, Ф. Міщенка.

“Межи професорами історико-філологічного факультету ... користувалися великою популярністю і пошаною серед студентства В. Антонович і М. Драгоманов, – писав М. Білінський – студенти поважали їх як людей, що всі свої сили присвятили науковій діяльності, і що в них разом з цим була велика прихильність до розвитку громадянства, до посування національної культури” [7, с. 403].

Особливе враження на студента Володимира Науменка справила перша університетська лекція, яку прочитав М. Драгоманов. Саме тоді В. Науменко дійшов висновку, що для слухання серйозних лекцій потрібні навички, а результативне навчання потребує, крім відвідування лекцій, ще й самостійної роботи. Майбутній учений усвідомив необхідність критичної вільної думки для справжньої науки.

Великий вплив на студентську молодь мали особисті переконання М. Драгоманова. Серед суспільних проблем, які цікавили викладача, окреме місце посідало розв'язання федеративно-демократичного питання у всій Східній Європі, важливу роль у цій справі діяч відводив українцям, зокрема, киянам. Ця ідея М. Драгоманова потребував політичної освіти, широкої обізнаності із західноєвропейською наукою, а також з історією та становищем своєї батьківщини. Однак викладач не був прихильником “студентського політиканства”, він боровся за студентську самоосвіту, за створення студентських гуртків, метою діяльності яких було б вивчення своєї батьківщини [3, с. 162–163].

Упродовж навчання Володимир Науменко брав активну участь у студентських диспутах, проголошував на них яскраві промови, ґрунтовно вивчав літературу, історію, фольклор. Інтерес до історії та етнографії України був одним з визначальних чинників формування національного світогляду В. Науменка та інших студентів університету періоду кінця XIX ст. У цей час відбувається усвідомлення українською інтелігенцією не тільки своєї етнічної, а й національної відмінності від інших націй. Дослідник Г. Касьянов наголосив на важливості доповнення емоційної мотивації (почуття, настрої) раціонально-інтелектуальними міркуваннями: “Емотивна сторона національної свідомості інтелігенції (любов до мови, національної культури, гордість за славне минуле) доповнювалася прагненням обґрунтувати її глибокими і змістовними знаннями про історію та культуру свого народу, тобто раціональними мотивами” [4, с. 25].

Курс історії Давньої та Литовської Русі в Київському університеті св. Володимира, починаючи з 1870 р., читав яскравий представник української прогресивної інтелігенції періоду українського відродження В. Антонович [7, с. 398–399; 8, с. 23–24]. Студенти з великою цікавістю поставилися до призначення нового лектора, адже В. Антонович уже тоді був відомим і як учений, і як громадський діяч. Значною мірою інтерес був зумовлений знайомством з працею В. Антоновича “Моя исповедь” з яскраво вираженими ідеалами демократизму та прихильності до українського народу, що і було власне політичним кредо діяча [7, с. 399]. Уже на першій університетській лекції В. Антонович обґрунтував і своє викладацьке кредо, згідно з яким обов'язковими він вважав енергійну працю, добросовісне ставлення до науки, об'єктивний підхід до предмета своїх знань – історії рідного народу [8, с. 117]. Не обмежуючись читанням лекцій, В. Антонович постійно намагався розвивати у своїх слухачів інтерес до самостійної науково-пошукової діяльності. Багато з тих студентів, які були першими слухачами В. Антоновича, заявили про себе як про серйозних дослідників. Серед найвідоміших з них В. Щербина назвав і В. Науменка [7, с. 399].

Перші спроби самостійних наукових досліджень, зокрема, в галузі етнографії, Володимир зробив під впливом колишнього ректора Київського університету Михайла Олександровича Максимовича. Володимира Науменка як одного з кращих студентів рекомендували стати репетитором сина Михайла Олександровича – Олексія. Він старанно виконував свої обов'язки. Характер, зміст і результати такого наставництва виразно проявились у листуванні з М. Максимовичем: “З Альошею я продовжую займатись і дуже задоволений заняттями, так як я бачу бажання займатись у ньому самому. За ці три тижні в оцінках по журналу не було ні одного поганого балу” [11, с. 1].

Таке спілкування мало велике значення для молодого студента. Адже ім'я М. Максимовича було легендою серед студентської молоді. Це був справжній учений-енциклопедист широкого діапазону – історик, літературознавець, фольклорист. Його збірки українських пісень мали велике значення в розвитку і становленні не одного покоління українських діячів. Під впливом збірок М. Максимовича формувався національний світогляд П. Куліша, М. Костомарова [2, с. 210]. Творча спадщина ученого-етнографа відіграла важливу роль у формуванні наукових інтересів В. Науменка. Свої літні канікули він використовував для збирання етнографічних матеріалів, які пізніше використав для укладення українського словника.

У своїх наукових пошуках Володимир Науменко звертався до М. Максимовича за порадами, високо цінуючи його авторитет і досвід. У листі від 4 листопада 1872 р. студент В. Науменко так писав до М. Максимовича: “Я розраховував користуватися Вашим керівництвом при написанні дисертації... Будьте такі добрі, напишіть мені усі джерела, якими я міг би скористатися для написання твору про Київське міщанство...” [12, с.1]. Відомий учений виконав прохання студента, і вже в наступному листі від 1 грудня 1872 р. В. Науменко звернувся до М. Максимовича з такими словами: “Я дістав вже усі книги, вказані вами і тепер почну працювати разом для двох цілей: буду готуватися до екзамену і разом постараюсь написати дисертацію” [10, с. 1].

Київське студентство кінця XIX ст. характеризувалося високою громадською активністю, яка полягала в діяльності просвітницьких організацій, зокрема, в діяльності Київської громади. Колективний світогляд громадівців визначав і процес формування світоглядних переконань своїх членів, їхній розвиток, зміни. У 60-х роках XIX ст. під впливом ідей кирило-мефодіївців громадівці переймалися ідеями свободи, народництва, просвітництва.

Однак у процесі роботи під впливом світової гуманістичної думки громадівці виробляли власний погляд і власну позицію у справі пробудження народу. Ознайомлення з поглядами німецької класичної філософії, англійськими і французькими утопічними соціалістичними доктринами

приводило до наявності поряд з ідеями лібералізму і демократизму ще й радикалізму, що спричинило "...перехід частини української молоді від вітчизняного народолобства до російського соціал-революційного народництва" [6, с. 37]. Отже, починаючи із 70-х років XIX ст. громадська молодь не вдовольнялася помірковано-культурницькою роботою, вона ставала більш схильною до політичної.

На суттєвій відмінності Громади 70-х рр. від Громади 60-х рр. XIX ст. наголосив Н. Побірченко. Ця різниця полягала не лише в кількісному складі (Громада 70-х була менш чисельною, однак активнішою і діяльнішою – І. А.), а й у структурі та якісному складі організації. Якщо до Громади 60-х рр., яка мала характер студентського об'єднання, міг входити кожний, хто визнавав українські звичаї, обряди, мову, літературу, то Громада 70-х рр. була організацією таємною. У цей час громадівці дотримувалися суворої конспірації та ретельно відбирали своїх членів [6, с. 82]. Володимир Науменко ввійшов до складу Київської громади за рекомендацією відомого громадівця О. Русова.

Дружба з О. Русовим, який також свого часу навчався в Київській 2-й гімназії, мала значний вплив на формування особистості В. Науменка. Про спілкування з О. Русовим у дні своєї юності В. Науменко пізніше згадував: "У 1871–1872 роках наші розмови все частіше і частіше зводилися до тем українських. Пригадую день 30 травня 1872 року... Русов запропонував провести вечір з Костомаровим. До цих пір жваво переживаю ту радість, яку викликала у мене ця пропозиція: мені, що тоді ще тільки стихійно..., так би мовити, належав до української національної ідеї і читав Костомарова з коментарями старого М. Максимовича, з яким я в Києві прожив усю зиму в одному домі і для якого читав вечорами..., мені здавалось чимось надзвичайним побачити цю знаменитість, та ще в інтимному колі" [9, с. 4].

Ідеологічні засади діяльності Київської громади визначали й особливості українського визвольного руху 70-80-х рр. XIX ст., який у цей час відбувався за двома течіями: революційно-соціалістичною та земсько-ліберальною. В. Науменко, як і основна маса громадівців, дотримувався земсько-ліберального напрямку, адже це була можливість здійснювати просвітницьку діяльність на легальному ґрунті [6, с. 44].

У цей час у середовищі радикально налаштованих громадівців на чолі з М. Драгомановим почав поширюватися рух прихильників революційної пропаганди. Представники правого крила, а серед них і В. Науменко, виступали проти таких намірів радикалів. Ліберали були переконані, "...що тільки діяльна праця в галузі просвіти народу принесе користь Україні" [6, с. 45]. З цією метою потрібно було підкріплювати пропаганду реальною просвітою народу, піднімати його загальну культуру, а це потребувало ретельної праці з дослідження розвитку науки, освіти, мови, культури народу.

Активність Володимира Науменка в навчанні, самостійність наукових досліджень, спілкування з М. Максимовичем, лекції та виступи В. Антоновича і М. Драгоманова, творчість М. Костомарова, активна участь у просвітницькій діяльності Громади сприяли тому, що з університету В. Науменко вийшов уже з цілком визначеними схильностями, серед яких М. Василенко виділив любов до українського народу, його історії та культури [1, с. 85]. Ці національні риси поєднувалися із загальнолюдськими: високою моральністю, гуманністю, відповідальністю за вчинки.

Отже, органічний зв'язок з українським культурним рухом сприяв вихованню національної свідомості В. Науменка, був одним з чинників формування національно спрямованого світогляду, потреби в захисті українського національного питання.

1. *Василенко М.* Володимир Павлович Науменко як редактор „Киевской старины” / М. Василенко // Вісник НАН України. – 1994. – № 5. – С. 84–93.
2. *Гнатюк В.* Польський літератор М. А. Грабовський і П. О. Куліш / В. Гнатюк // Записки історико-філологічного Відділу УАН, 1929. – № 21–22. – С. 210.
3. *З іменем Святого Володимира: у 2 кн. Кн. 2* / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – Київ: Заповіт, 1994. – 453 с.
4. *Касьянов Г.* Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – Київ : Либідь, 1993. – 176 с.
5. *Палієнко М.* Повернення із забуття: портрет вченого, журналіста, видавця Володимира Науменка / М. Палієнко. – Київ, 1998. – 42 с.
6. *Побірченко Н. С.* Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX–початок XX століття): Монографія / Н. С. Побірченко. – Київ : Науковий світ, 2002. – 331 с.
7. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович* / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський: У 3-х томах. Т. 1. – Київ: Заповіт, 1997. – 448 с.
8. *Ульяновський В. І.* Володимир Антонович: образ на тлі епохи / В. І. Ульяновський, В. А. Короткий – Київ : ТОВ “Міжнар. фінагенція, 1997. – 218 с.
9. *Бубхіндер Н.* Листи В. П. Науменка до А. Н. Пипіна. – Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. X. – № 16943 – 5 арк.
10. *Науменко В. П.* Лист до М. О. Максимовича. – ІР НБУВ. – Ф. III. – № 5242. – 2 арк.

11. *Науменко В. П.* Лист до М. О. Максимовича. – IP НБУВ. – Ф. III. – № 5936. – 2 арк.
12. *Науменко В. П.* Лист до М. О. Максимовича. – IP НБУВ. – Ф. III., № 5941. – 2 арк.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.11.2016
доопрацьована 15.03.2017
прийнята до друку 11.04.2017*

**ROLE OF THE KYIV UNIVERSITY OF ST. VOLODYMYR IN FORMING
THE PERSONALITY OF V. P. NAUMENKO (1852-1919)**

Iryna Albul

*Pavlo Tychyna State Pedagogical University of Uman,
Sadova Str., 28, Uman, Ukraine, UA – 20300*

The article reveals the role and importance of Kyiv University of St. Volodymyr in forming the personality of Volodymyr Naumenko (1852-1919), an educator, teacher, scholar, and public figure at the turn of the nineteenth – twentieth century. It substantiates the impact of the education at the Slavic-Russian department of History and Philology.

The article proves that Kyiv University of St. Volodymyr as a cultural and educational and intellectual center made a remarkable impact on the formation of educational ideas of Volodymyr Naumenko that was largely due to the lectures and performances of teachers, the brightest representatives of the Ukrainian progressive intellectuals, supporters and leaders of the Ukrainian national educational movement and due to the participation in the activity of student educational societies, as well.

The author emphasizes that university life and communication with the thinkers-employees of the university laid the foundations for future scientific work of V.P. Naumenko and the need to protect the Ukrainian national question.

Key words: Kyiv University of St. Volodymyr, Volodymyr Naumenko, education, public activity, Ukrainian national question.